

УДК 316

DOI [https://doi.org/10.20535/2308-5053.2024.1\(61\).306740](https://doi.org/10.20535/2308-5053.2024.1(61).306740)

ОСОБЛИВОСТІ КРЕДИТНОЇ ПОВЕДІНКИ НАСЕЛЕННЯ ПІД ЧАС ВІЙНИ

Казьмірова О. М.,
*старший викладач кафедри соціології
Національного технічного університету України
«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»
ORCID ID: 0000-0003-2123-4175*

У даній статті основна увага акцентується на особливостях кредитної поведінки населення під час війни. В період нестабільності особливо загострюються питання фінансового характеру серед населення, що у свою чергу привертає увагу дослідників і громадськості щодо вирішення даної проблематики. В статті автором зосереджена увага на наслідках впливу воєнного конфлікту на життя населення, рівень оптимізму та стабільність економічної ситуації, що загалом позначається на кредитній поведінці населення.

Визначено особливості кредитної поведінки населення в умовах війни. Зокрема, кредитна поведінка розглядається як одна з видів фінансової поведінки населення, що спрямована на тимчасове запозичення зовнішніх коштів для задоволення особистісних потреб. Кредитна поведінка в умовах війни залежить від фінансової стабільності населення. У статті показано взаємозв'язок між трудовою зайнятістю та кредитною поведінкою населення, так як кількість робочих місць зменшується, а кількість пошукачів роботи зростає. Автором зазначено, що зниження доходів, безробіття та інфляція призводить до проблем із поверненням кредитів. Вчасне неповернення коштів детермінує негативні наслідки як для надавачів кредитних послуг, так і для позичальників. Адаже у період нестабільності особливо загострюється питання дотримання раніше взятих зобов'язань. Економічна нестабільність, зміни валютних курсів, соціально-економічні умови, політика держави та особисті можливості кожного громадянина й знецінення активів можуть створювати небезпеку для позичальників і кредиторів.

У статті представлено аналіз кредитної поведінки під час війни, що надає змогу окреслити перспективи економічної модернізації України, а також покращити наше розуміння даної теми, адже вироблення практичних підходів до розуміння кредитної поведінки сприятиме виробленню дієвої політики модернізації України, генеруванню нових інсайтів щодо напрямів і темпів динаміки модерну в цілому.

Ключові слова: кредитна поведінка, фінансова грамотність, соціально-політичний конфлікт, Україна, аналіз, кількісні дослідження, модерн, модернізація, кредитна заборгованість, воєнний час.

Постановка проблеми. Починаючи з 2014 року, Україна відчувала на собі терористичну агресію з боку росії. Ба більше, згідно з твердженнями конфліктно-орієнтованих історичних соціологів, які складають основу що використовується кафедрою соціології КПІ ім. Ігоря Сікорського у розвитку власної наукової школи та освітніх програм, таких як Іммануїла Валерстайна (Wallerstein I., 2011) the end of the world as we know it G. Arrighi (Adam Smith goes to Beijing, 2007) та Георгія Дерлуг'яна, світ вступив у період глобальної турбулентності та конфліктів, які ставлять під загрозу світовий порядок (Georgi Derluigian, 2021).

З початком повномасштабного вторгнення у суверенну державу Україну, в лютому 2022 року, країна зіштовхнулася зі суттєвими випробуваннями у воєнній, економічній, соціально-політичній сферах. Збройне протистояння переросло у повномасштабні військові дії. Ведення військових дій на території нашої країни продовжує забирати життя як військових, так цивільного населення, що в свою чергу завдає шкоди соціально-економічному становищу країни в цілому. Населення країни відчуває

нові виклики, які полягають у збереженні економічної стабільності та задоволенні базових потреб для життя. Наслідки війни є надто серйозними з соціально-економічної позиції. Враховуючи оцінки Світового банку, станом на сьогодні вартість відбудови нашої країни становить біля 349 мільярдів доларів США (Ржеутська Л., Салліван А., 2022). Водночас суспільства модерну та ті, що реалізують політику модернізації (Кутуєв П. В., 2016), використовують широкий спектр економічних інструментів, серед яких чільне місце займають кредити. Кредити є одним із ключових і поширених явищ, що мають суперечливо-конфліктну природу. Так, у США середній рівень заборгованості за кредитними картками в США зростала швидкими темпами в період між 2021 і 2023 роками. У другому кварталі 2023 року загальна сума заборгованості за кредитними картками досягла найвищого значення за весь розглянутий період. COVID-19 здійснив вагомий вплив на заборгованість американців, оскільки борг за кредитними картками зменшився з 927 мільярдів доларів США в останньому кварталі 2019 року до 770 мільярдів доларів США в першому кварталі 2021 року (Credit card debt in the United States from 2nd quarter 2010 to 2nd quarter 2023, 2023).

Аналіз останніх досліджень. Різні аспекти кредиту та кредитної поведінки у контексті динаміки суспільств модерну та соціальних змін, що асоціюються з модернізацією, досліджували такі закордонні науковці: Вебер М. (Weber M., 2018), Веблі П. (Webley P., 1993), Кейнс Дж. (Keynes J., 1936), Катона Д. (Katona G., 1975), Леа С. (Lea S., 1993), Модільяні Ф. (Modigliani F., 1992), Токунага Г. (Tokunaga H., 1993), Шумпетер Й. (Schumpeter J., 1954) і т.д. Серед українських дослідників цією проблемою займалися: (Т. Кізіма, 2019), (Леонов В., 2007), (Шаманська О., 2013) та ін. Варто наголосити на значному науковому інтересі дослідників до особливостей кредитної поведінки в період соціально-політичних конфліктів, та їх загострення – збройних протистоянь, війни.

Мета публікації. Метою даної статті є концептуалізація особливостей кредитної поведінки під час війни.

Мета дослідження передбачає виконання таких завдань:

1) розкрити соціально-економічні аспекти, що впливають на прийняття рішень щодо кредитування в умовах війни;

2) визначити вплив війни на кредитну поведінку населення.

Методи дослідження. Для вирішення поставленої мети було використано матеріали досліджень Соціологічної групи «Рейтинг» (П'ятнадцяте загальнонаціональне опитування. Україна під час війни. Зайнятість і доходи (23–24 липня 2022 р.) та Двадцять четверте загальнонаціональне опитування «Україна в умовах війни». Настрої та економічне становище населення (5–7 вересня 2023 р.) та дослідження «Аналіз фінансової поведінки MASS ACTIVE – кредитування: вплив війни (червень–липень 2023 р.)», яке було проведене Незалежною асоціацією банків України (НАБУ) спільно з Міжнародним бюро кредитних історій (МБКІ) та СБР у період із 09.06.2023 р. по 10.07.2023 р.

Виклад основного матеріалу дослідження. У даному дослідженні розглядається кредитна поведінка як один із типів фінансової поведінки населення. Зокрема, фінансова поведінка у широкому розумінні визначається як спосіб отримання та використання грошових ресурсів для задоволення особистих потреб і досягнення своїх цілей із врахуванням встановлених норм. Так, О. Шаманська визначає кредитну поведінку як процес, спрямований на запозичення коштів для задоволення власних потреб, що є одним із проявів фінансової поведінки (Шаманська О. С., 2013). Як зазначає В. Леонов, під кредитною фінансовою поведінкою розуміється діяльність із тимчасового залучення чужих грошей для розв'язання своїх фінансових завдань. Це може бути не лише оформлення у кредитній установі грошової позики під певний відсоток, а й отримання грошей під заставу певного майна в ломбарді або позичання певної суми коштів у своїх рідних та/чи знайомих (Леонов В.В., 2007).

Згідно з результатами п'ятнадцятого загальнонаціонального опитування в умовах війни, яке проведено Соціологічною групою «Рейтинг» 23–24 липня 2022 року, спостерігається тенденція наростання песимізму щодо оцінки економічного стану. Так, 86% опитаних зазначають, що економічне становище України за останні півроку погіршилося (у січні 2023 р. – 70%). До того ж 74% опитаних негативно оцінили власне економічне становище (у січні 2023 р. – 52%). У той же час 25% опитаних мають надію, що їх власне економічне становище покращиться найближчими місяцями (Група «Рейтинг». Загальнонаціональне опитування. Україна під час війни. Зайнятість і доходи. 2022).

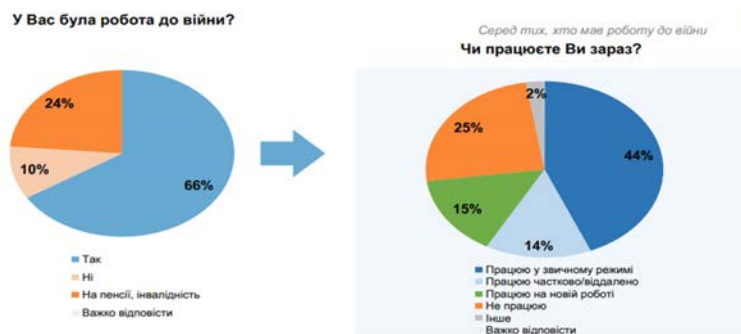

Рис. 1. Трудова зайнятість українців станом на липень 2022 року
Джерело: (Соціологічна група «Рейтинг», 2022)

Окрім того, за даними комплексного порівняльного дослідження «Як війна змінила мене та країну. Підсумки року», яке проводила соціологічна група «Рейтинг», бачимо, що 36% осіб втратили роботу, 17% респондентів працюють частково, 8% опитаних працюють на новій роботі. На рисунку 1 вказана оцінка зайнятості населення під час війни. Як бачимо, 61% респондентів працюють, тоді як 36% – втратили роботу (рис.1).

Як бачимо наявний прямий кореляційний зв'язок між кредитною поведінкою в умовах війни та трудовою зайнятістю. Адже доходи населення безпосередньо впливають на можливість використувати кредит як засіб задоволення потреб. Однак, враховуючи те, що війна в країні призводить до зменшення доходів, то частина активних користувачів кредитами можуть мати певні труднощі із поверненням кредитів. Неповорнення коштів матиме негативні наслідки, як для надавача кредитних послуг, так і для позичальника.

Пропонуємо розглянути чергове дослідження настроїв та економічного становища населення, що проведене Соціологічною групою «Рейтинг» 5–7 вересня 2023 року в рамках двадцять четвертої хвили проекту «Україна в умовах війни». У результаті проведення опитування встановлено, що кількість безробітних людей зменшується, зокрема, мешканців Центру та Заходу України, чоловіків, молоді та людей середнього віку, які є більш забезпеченими. У групі переселенців спостерігається зростання тих, хто знайшов постійну роботу та працює у звичайних умовах; кількість непрацюючих серед них зменшилась з половини до 40% порівняно з початком 2023 року (Двадцять четверте загальнонаціональне опитування «Україна в умовах війни. Настрої та економічне становище населення». 2023).

Рис. 2. Трудова зайнятість серед тих, хто мав роботу до початку війни
Джерело: (Соціологічна група «Рейтинг» 2023: 17)

Як видно з рис. 2, серед тих 44% осіб, хто працював перед початком війни, працюють й донині, 14% респондентів працюють частково або віддалено, а 15% опитаних знайшли нову роботу. Тим не менше четвертина опитаних залишається без роботи на даний момент (Двадцять четверте загальнонаціональне опитування «Україна в умовах війни. Настрої та економічне становище населення». 2023).

Окрім трудової зайнятості, на реалізацію кредитної поведінки під час війни впливає соціально-економічна ситуація у країні, непередбачуваність та нестабільність економічної ситуації. Так, за даними дослідження Соціологічною групою «Рейтинг» 60% осіб відчули погіршення свого фінансового

положення впродовж останніх шести місяців; у 35% опитаних ситуація залишилася без змін, тоді як лише 5% осіб відзначили покращення.

Оцінки економічної ситуації в Україні в цілому є менш оптимістичними: 73% осіб зафіксували погіршення, 13% респондентів стверджують, що нічого не змінилося, і 9% опитаних вказали про покращення. Тобто, загалом, на думку респондентів, економічне становище дещо покращилося, порівняно з попереднім роком, але водночас спостерігається зростання песимістичних висновків щодо майбутнього.

Говорячи про економіку країни у майбутньому, 29% респондентів очікують покращення, 26% осіб вважають, що нічого не зміниться, а 32% опитаних прогнозують погіршення. Щодо особистої ситуації, то 23% осіб сподіваються на покращення свого фінансового становища в найближчий рік, 41% респондентів вважають, що воно залишиться без змін, і 21% опитаних висловлюють песимістичні переконання. (Двадцять четверте загальнонаціональне опитування «Україна в умовах війни. Настрої та економічне становище населення». 2023).

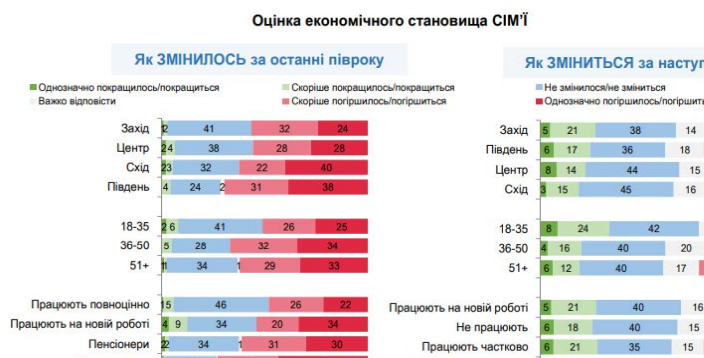
Рис. 3. Динаміка змін економічного становища України за останні півроку

Джерело: (Соціологічна група «Рейтинг» 2023: 8).

На рис. 3 відображено зміни в економічному становищі України за останні півроку. Як ми бачимо, станом на вересень 2023 року 36% опитаних вважають, що становище одноznaczно погіршилось, 37% респондентів вважають скоріше погіршилось, натомість лише 13% осіб зазначили, що не змінилися та 7% досліджуваних вважають, що ситуація одноznaczно покращилась.

Враховуючи нестабільність економічної ситуації в умовах війни через виникнення фінансових труднощів, втрату робочого місця та зниження рівня доходів, користувачі кредитних послуг можуть мати труднощі з поверненням боргу. Тобто така ситуація може призвести до того, що багато клієнтів банків не зможуть сплатити свої кредитні зобов'язання вчасно.

Зміни економічного становища української сім'ї впродовж 2023 року представлено на рис. 4. Як бачимо, найбільш позитивні оцінки власного економічного становища спостерігаються серед мешканців Заходу та Центру України, молодших респондентів, працівників та особливо тих, хто знайшов нову роботу. Аналогічні тенденції спостерігаються й в оцінці майбутнього. Майбутнє економіки України в цілому більш оптимістично оцінюють мешканці Півдня. (Група Рейтинг. Загальнонаціональне опитування. Настрої та економічне становище населення. 2023).

Рис. 4. Зміни економічного становища сім'ї впродовж року в Україні

Джерело: (Соціологічна група «Рейтинг» 2023: 12)

На рис. 4 показано, як змінилося економічне становище домогосподарств у межах України в регіональному розподілі.

«Отже, зміни на ринку праці в Україні внаслідок широкомасштабної війни є одними з найсерйозніших викликів сьогодення. За умов війни кількість робочих місць різко зменшилася, натомість кількість пошукачів роботи зросла. Навіть враховуючи позитивну динаміку пропозицій робочих місць у деяких професійних сферах, більшість спеціалістів не можуть знайти роботу. Серед них і ті, хто залишився у своїх містах, але через війну втратив робоче місце, і ті, хто перебував за кордоном або у безпечних регіонах України, але повернувся у рідні поселення, та численна когорта українців, які через воєнні дії у своїх локаціях, зруйноване житло чи окупацію територій стали внутрішніми переселенцями та безробітними» (С. Дембіцький, О. Злобіна, Н. Костенко та ін. 2022).

Важливо зазначити, що кредитна поведінка населення під час війни залежить від наступних чинників, таких як: економічна ситуація, соціально-економічні умови, політика держави, безробіття, інфляція, та особисті можливості кожного громадянина. Як зазначають Маріанна Ткалич та Наталія Закашанська, перед дослідниками постала нова проблема у вивченні поведінки споживача, яку вже майже неможливо формалізувати та замкнути у рамки конкретної поведінкової моделі, що підкреслює важливість вивчення індивідуально-психологічних особливостей стратегій прийняття рішень споживачами (М. Ткалич, Н. Закашанська, 2022).

Важливо здійснювати наукові розвідки та розглядати конкретні кейси, щоб зрозуміти вплив війни на реалізацію кредитної поведінки. Відповідно, розроблення стратегій щодо фінансової стабільності та підтримки населення, як користувачів кредитних послуг стане дієвим механізмом взаємодії між надавачами та користувачами кредитних послуг. Соціально-економічна нестабільність, зменшення доходів населення призводить до зниження платоспроможності. Ці аспекти призводять до ускладнення дотримання своїх фінансових зобов'язань. Відтак, через такі ризики можлива тенденція до збільшення прострочених платежів, заборгованостей та неплатоспроможності позичальників.

Як зазначено в порівняльному аналізі змін економічної поведінки домогосподарств, у кожній кризі та в період після неї доцільно зберегти фінансову стабільність та забезпечити доступ до кредитних ресурсів для населення. Наприклад, органи державної влади можуть розглянути введення спеціальних програм соціального кредитування з низькими процентними ставками та гнучкими умовами для вразливих груп населення. Також можуть бути запроваджені програми фінансової грамотності та консультування, щоб допомогти людям зрозуміти ризики та ефективно управляти своїми фінансами.

Крім того, кредитні установи можуть розглянути застосування більш гнучких критеріїв при оцінці кредитної історії та забезпеченні доступу до кредитних послуг.

Вивчаючи ризики, що з'являються для позичальників при їх надмірній закредитованості, економісти використовують термін «кредитоманія», «кредитна залежність». Така модель використання кредитів зумовлена наступними чинниками. Перший реалізується у ситуації, коли позичальники, не маючи фінансової можливості повернути кредит та сплатити відсотки для погашення поточних зобов'язань, оформлює нові кредити. Борг перед кредитними установами збільшується та стає досить проблематичним для повернення. Рішення залучити новий кредит для погашення попереднього не вирішує проблеми заборгованості, а лише погіршує фінансовий стан. У другій ситуації позичальники беруть кредити на непотрібні речі для створення ілюзії щастя та заможності. При цьому людина, яка невмотивовано залучає позикові кошти стає фінансово зобов'язаною» (Коваль С. Л., 2013).

У період нестабільності особливо загострюється питання повернення раніше взятих зобов'язань. Так, «збільшення простроченої заборгованості: економічна нестабільність, зниження доходів і зростання безробіття внаслідок війни призвело до збільшення простроченої заборгованості по кредитах. Багато підприємств і клієнтів не змогли вчасно погасити свої заборгованості, що спричинило проблеми для банків і зробило їх більш обережними щодо видачі нових кредитів. Зростання простроченої заборгованості також призвело до погіршення кредитної якості та підвищення кредитного ризику для банків» (Петрашевська А. Д., Колонтай С. М., Смілянська В. В., с. 58. 2023).

borrowing of external funds to meet personal needs. Credit behaviour in wartime depends on the financial stability of the population. The article shows the relationship between labour employment and credit behaviour of the population, as the number of jobs decreases and the number of job seekers increases. The author notes that declining incomes, unemployment and inflation lead to problems with loan repayment. Late repayment of loans has negative consequences for both credit service providers and borrowers. Indeed, in times of instability, the issue of compliance with previously assumed obligations becomes particularly acute. Economic instability, changes in exchange rates, socio-economic conditions, government policies and personal capabilities of each citizen, and asset impairment can pose a risk to borrowers and lenders.

The article presents an analysis of credit behaviour during the war, which allows us to outline the prospects for economic modernisation of Ukraine and improve our understanding of this topic, since the development of practical approaches to understanding credit behaviour will contribute to the development of an effective policy of modernisation of Ukraine, generating new insights into the directions and pace of the dynamics of modernity in general.

Key words: credit behaviour, financial literacy, socio-political conflict, Ukraine, analysis, quantitative research, modernity, modernisation, credit debt, wartime.

Література:

1. Вебер М. Протестантська етика і дух капіталізму. К.: Наш формат, 2018. 216 с.
2. Кутуєв П. Трансформації модерну: інституції, ідеї, ідеології: монографія. Херсон : Вид. дім «Гельветика», 2016. 516 с.
3. Derluguian G. (n.d.). A Small World War. *New Left Review* URL: <https://newleftreview.org/issues/ii128/articles/georgi-derluguian-a-small-world-war>.
4. Українське суспільство в умовах війни: колективна монографія /С. Дембіцький, О. Злобіна, Н. Костенко та ін.; за ред. член.-кор. НАН України, д. філос. н. Є. Головахи, д. соц. н. С. Макеєва. Київ: Інститут соціології НАН України, 2022. 410 с.
5. Коваль С. Л. Мотиви та потенційні ризики кредитної поведінки домогосподарств. *Ефективна економіка*. 2016. № 10. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=5185>.
6. Петрашевська А. Д., Колонтай С. М., Смілянська В. В. Вплив війни на кредитний ринок України. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2023. Випуск 48. С. 57–60. URL: http://www.visnyk-econom.uzhnu.uz.ua/archive/48_2023ua/12.pdf.
7. Ткалич М., Закашанська Н. Індивідуально-психологічні особливості стратегії прийняття рішень споживачами. *Організаційна психологія. Економічна психологія*. 2022. № 1(25). С. 109–117.
8. Шаманська О. С. Сучасні мотиви та тенденції реалізації кредитної поведінки домогосподарств в Україні. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. Серія «Економіка». 2013. № 22. С. 94–96.
9. Леонов В. В. Мотиваційні чинники фінансової поведінки населення України: емпіричний аналіз. *Український соціум*. 2007. № 3. С. 63–76.
10. Аналіз фінансової поведінки MASS ACTIVE – кредитування: вплив війни (червень-липень, 2023). URL: https://nabu.ua/images/uploaded/sys_media_doc/doc_1be362722900994a498fcfdab65bd34e.pdf.
11. П'ятнадцяте загальнонаціональне опитування. Україна під час війни. Зайнятість і доходи (23–24 липня 2022). URL: https://ratinggroup.ua/research/ukraine/pyatnadcat_obschenaci_opros_ukraina_vo_vremya_voynu_zanyatost_i_dohody_23-24_ilyulya_2022_goda.html.
12. Загальнонаціональне опитування #24 Настрої та економічне становище населення. URL: https://ratinggroup.ua/files/ratinggroup/reg_files/rg_1000_ua_moods_job_%D1%85%D1%85iv_092023.pdf
13. Двадцять четверте загальнонаціональне опитування «Україна в умовах війни». Настрої та економічне становище населення (5–7 вересня 2023). URL https://ratinggroup.ua/research/ukraine/dvadcyat_chetverte_zagalnonac_onalne_opituvanny_ukra_na_v_umovah_v_yni_nastro_ta_ekonom_chne_stanovi.html.
14. Кізіма Т. Кредитна поведінка домогосподарств: структурно-аналітичний аспект. *Світ фінансів*. 2019. № 1 (58). С. 7–18. URL: <http://sf.wunu.edu.ua/index.php/wof/article/viewFile/1209/1212>.
15. Ржеутська Л., Салліван А. Як війна вплинула на економіку України. 2022. URL: <https://www.dw.com/uk/ak-vijnavplinu-la-na-ekonomiku-ukraini/a-63093916>.
16. Комплексне дослідження «Як війна змінила мене та країну. Підсумки року». URL: https://ratinggroup.ua/files/ratinggroup/reg_files/rating_war_changed_me_and_the_country_february_2023.pdf
17. Consumer Credit Behavior in the Digital Context. URL: <https://connect.springerpub.com/content/sgrijfcp/28/1/76>.

18. Credit Behavior and Debt Problems. URL: https://link.springer.com/chapter/10.1057/9781137544254_4.
19. Леонов В. В. Мотивація фінансової поведінки населення України: дис... канд. наук: 22.00.04. Київ, 2008. 223 с. URL: <http://www.disslib.org/motyvatsia-finansovoyi-povedinky-naselennja-ukrayiny.html>.
20. Credit card debt in the United States from 2nd quarter 2010 to 2nd quarter 2023. URL: <http://www.disslib.org/motyvatsia-finansovoyi-povedinky-naselennja-ukrayiny.html>.
21. Wallerstein I. Modern World-System I: Capitalist Agriculture and the Origins of the European World-Economy in the Sixteenth Century. University of California Press. 2011. 440 p.
22. Webley P., Nyhus E. K. (2001). Life-cycle and dispositional routes into problem debt. *British Journal of Psychology*. 2001. № 9, P. 423–446.
23. Webley P., Lea S. E. G. The psychology of debt. *Water Journal*. 1993. № 30. P. 22–27.
24. Modigliani F. Life cycle, individual thrift and the wealth of nations. Nobel lectures: Economic sciences (1981–1990) / Ed. by K.-G. Maler. Singapore, etc: World Scientific, 1992. P. 150–171.
25. Tokunaga H. The use and abuse of consumer credit : application of psychological theory and research. *Journal of Economic Psychology*. 1993. Vol. 14. № 3. P. 285–316.
26. Katona G. *Psychological Economics*. New York, Elsevier Scientific Publishing Company, 1975, 438 p.
27. Schumpeter J. A. (Ed. by E. B. Schumpeter, Intro. by M. Perlman). (n.d.). *History of Economic Analysis*. URL: <http://digamo.free.fr/schumphea.pdf>.
28. Adam Smith goes to Beijing. URL: <http://digamo.free.fr/adambeijing.pdf>
29. Keynes J. *The General Theory of Employment, Interest and Money*, 1936.

References:

1. Weber, M. (2018). *Protestantska etyka i dukh kapitalizmu* [Protestant Ethics and the Spirit of Capitalism]. K.: Nash format. 216 s. [in Ukrainian].
2. Kutuyev, P. (2016). *Transformatsiyi modernu: instytutsiyi, ideyi, ideolohiyi* [Transformations of the modern: institutions, ideas, ideologies]: monohrafiya. Kherson: Vyd. dim «Helvetyka». 516 s. [in Ukrainian].
3. Derluguian, G. (n.d.). *A Small World War*. *New Left Review*. URL: <https://newleftreview.org/issues/ii128/articles/georgi-derluguian-a-small-world-war> [in English].
4. Dembitsky, S., Zlobina, O., Kostenko, N., & et al. (Eds.). (2022). *Ukrainske suspilstvo v umovakh viiny: kolektyvna monohrafiia* [Ukrainian Society in the Conditions of War]. NAN Ukrainy, d. filos. n. Ye. Holovakhy, d. sots. n. S. Makeieva. Kyiv: Instytut sotsiolohii NAN Ukrainy, 2022. 410 s. [in Ukrainian]
5. Koval, S. L. (2016) *Motyvy ta potentsiini ryzyky kredytnoi povedinky domohospodarstv* [Motives and Potential Risks of Household Credit Behavior] *Efektivna ekonomika*. № 10. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=5185> [in Ukrainian].
6. Petrashevskaya, A. D., Kolontai, S.M., & Smilianska, V.V. (2023). *Vplyv viiny na kredytnyi rynek Ukrainy* [Impact of War on the Credit Market in Ukraine]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu*. Vypusk 48. S. 57–60. URL: http://www.visnyk-econom.uzhnu.uz.ua/archive/48_2023ua/12.pdf [in Ukrainian].
7. Tkalych, M., & Zakashanska, N. (2022). *Indyvidualno-psykhologichni osoblyvosti stratehii pryiniattia rishen spozhyvachamy* [Individual-psychological features of consumer decision-making strategies]. *Orhanizatsiina psykhologhiia. Ekonomichna psykhologhiia*. № 1(25). S. 109–117 [in Ukrainian].
8. Shamanska, O.S. (2013). *Suchasni motyvy ta tendentsii realizatsii kredytnoi povedinky domohospodarstv v Ukraini* [Modern Motives and Trends in Implementing Household Credit Behavior in Ukraine]. *Naukovi zapysky Natsionalnoho universytetu «Ostrozka akademiia»*. Seriya «Ekonomika». № 22. S. 94–96 [in Ukrainian].
9. Leonov, V. V. (2007). *Motyvatsiini chynnyky finansovoi povedinky naselennia Ukrainy: empirychnyi analiz* [Motivational Factors of Financial Behavior of the Population of Ukraine: Empirical Analysis]. *Ukrainskyi sotsium*. № 3. S. 63–76 [in Ukrainian].
10. *Analiz finansovoi povedinky MASS ACTIVE – kredytuvannia: vplyv viiny 2023* [Analysis of Financial Behavior MASS ACTIVE – Lending: Impact of War 2023]. URL: https://nabu.ua/images/uploaded/sys_media_doc/doc_1be362722900994a498fcfdab65bd34e.pdf [in Ukrainian].
11. *Piatnadtsiate zahalnonatsionalne opytuvannia. Ukraina pid chas viiny. Zainiatist i dokhody (23–24 Iyulia 2022)* [Fifteenth Nationwide Survey. Ukraine During the War. Employment and Income (July 23-24, 2022)]. URL: https://ratinggroup.ua/research/ukraine/pyatnadcat_obschenaci_opros_ukraina_vo_vremya_voyny_zanyatost_i_dohody_23-24_iyulya_2022_goda.html [in Ukrainian].
12. *Zahalnonatsionalne opytuvannia #24 Nastroi ta ekonomichne stanovyshche naselennia* [Nationwide Survey #24. Public Sentiments and Economic Situation of the Population] URL: https://ratinggroup.ua/files/ratinggroup/reg_files/rg_1000_ua_moods_job_%D1%85%D1%85iv_092023.pdf [in Ukrainian].
13. *Dvadtsiat chetverte zahalnonatsionalne opytuvannia «Ukraina v umovakh viiny»*. *Nastroi ta ekonomichne stanovyshche naselennia (5–7 veresnia 2023)* [Twenty-Fourth Nationwide Survey "Ukraine in the

- Conditions of War". Public Sentiments and Economic Situation of the Population (September 5-7, 2023)]. URL https://ratinggroup.ua/research/ukraine/dvadcyat_chetverte_zagalnonac_onalne_opituvanny_ukra_na_v_umovah_v_yni_nastro_ta_ekonom_chne_stanovi.html [in Ukrainian].
14. Kizyma, T. (2019). Kredytna povedinka domohospodarstv: strukturno-analitychnyi aspekt [Household Credit Behavior: Structural-Analytical Aspect]. *Cvit finansiv*. № 1 (58). S. 7–18. URL: <http://sf.wunu.edu.ua/index.php/wof/article/viewFile/1209/1212> [in Ukrainian].
  15. Rzhetska, L., Sullivan, A. (2022). Yak viina vplynula na ekonomiku Ukrainy [How War Has Impacted the Economy of Ukraine]. URL: <https://www.dw.com/uk/ak-vijnavplynula-na-ekonomiku-ukraini/a-63093916> [in Ukrainian].
  16. Kompleksne doslidzhennia «Yak viina zminyła mene ta krainu. Pidsumky roku» [Comprehensive Study "How War Changed Me and the Country. Year in Review"]. URL: https://ratinggroup.ua/files/ratinggroup/reg_files/rating_war_changed_me_and_the_country_february_2023.pdf [in Ukrainian].
  17. Consumer Credit Behavior in the Digital Context. URL: <https://connect.springerpub.com/content/sgrjfc/28/1/76> [in English].
  18. Credit Behavior and Debt Problems. URL: https://link.springer.com/chapter/10.1057/9781137544254_4 [in English].
  19. Leonov, V. V. (2008). Motyvatsiia finansovoi povedinky naseleennia Ukrainy [Motivation of Financial Behaviour of the Population of Ukraine]: dys... kand. nauk: 22.00.04. Kyiv, 223 s. URL: <http://www.disslib.org/motyvatsia-finansovoyi-povedinky-naselennja-ukrayiny.html> [in Ukrainian].
  20. Credit card debt in the United States from 2nd quarter 2010 to 2nd quarter 2023. URL: <http://www.disslib.org/motyvatsia-finansovoyi-povedinky-naselennja-ukrayiny.html> [in English].
  21. Wallerstein, I. (2011). Modern World-System I: Capitalist Agriculture and the Origins of the European World-Economy in the Sixteenth Century. University of California Press. 440 p. [in English].
  22. Webley, P., Nyhus, E. K. (2001). Life-cycle and dispositional routes into problem debt. *British Journal of Psychology*. № 9. P. 423–446 [in English].
  23. Webley P., Lea S. E. G. (1993). The psychology of debt. *Water Journal*. № 30. P. 22–27 [in English].
  24. Modigliani, F. (1992). Life cycle, individual thrift and the wealth of nations. Nobel lectures: Economic sciences (1981–1990) / Ed. by K.-G. Maler. Singapore, etc: World Scientific, P. 150–171 [in English].
  25. Tokunaga, H. (1993). The use and abuse of consumer credit : application of psychological theory and research. *Journal of Economic Psychology*. Vol. 14. № 3. P. 285–316. [in English].
  26. Katona, G. (1975). Psychological Economics. New York, Elsevier Scientific Publishing Company. 438 p. [in English].
  27. Schumpeter, J. A. (Ed. by E. B. Schumpeter, Intro. by M. Perlman). (n.d.). History of Economic Analysis. URL: <http://digamo.free.fr/schumphea.pdf> [in English].
  28. Adam Smith goes to Beijing. URL: <http://digamo.free.fr/adambeijing.pdf> [in English].
  29. Keynes, (1936). J. The General Theory of Employment, Interest and Money [in English].

Стаття надійшла до редакції 15.01.2024

Стаття рекомендована до друку 14.02.2024